

El segle de Pierre Vilar

Rosa Congost¹

Tot i que els interessos de Pierre Vilar, en el curs de la seva llarga vida professional, van ser molt més amplis, em penso que no és cap exageració afirmar que el segle XVIII fou el seu segle. En tot cas, el que segur que no és exagerat és dir que els investigadors catalans sobre el segle XVIII han estat aquells sobre qui la influència de l'obra de Vilar més s'ha fet sentir. Aquest fet és fàcil d'explicar. En primer lloc, perquè va ser la documentació del segle XVIII la que Pierre Vilar va explorar i treballar de primera mà en els arxius i la que va alimentar el miler de pàgines dels volums tercer i quart –segon i tercer si pensem en l'edició francesa original– de la seva voluminosa tesi doctoral. En segon lloc, perquè en aquest segle Vilar va cercar-hi els fonaments de les societats contemporànies. De fet, i no podia ser d'altra manera tenint en compte el mètode d'anàlisi històrica de Pierre Vilar, la recerca empírica sobre el segle XVIII català va fer-li plantejar el “problema” històric dels “fonaments econòmics de les estructures nacionals”.

Malgrat l'esforç monumental de la seva obra, Pierre Vilar va ser conscient des dels inicis del seu treball de recerca històrica dels seus límits. La preocupació és explicitada amb tota claredat en la tesi, amb un missatge esperançador. L'enorme massa documental existent permetria aprofundir, en el futur, molts dels aspectes que ell només podia encetar i apuntar en la seva obra. Aquesta reflexió el porta a proclamar la necessitat de realitzar grans enquestes col·lectives a partir d'algunes documentacions serials:

La distància entre el que podem dir aquí i el que caldria saber, a Catalunya i a Espanya sobre els problemes agraris concrets del segle XVIII ens fa desitjar que molts joves historiadors s'orientin vers les enquestes agrícoles dels diferents llocs. Però recordem que nosaltres, aquí, només volem aproximar-nos a les complexes qüestions de l'economia rural en la mesura en què elles aclareixen una història més àmplia: la de l'originalitat social d'una regió, originalitat adquirida, conservada, atenuada o al contrari afirmada, en el curs de les principals fluctuacions de la potència espanyola i de l'economia internacional.

1. Rosa Congost és catedràtica d'història econòmica de la Universitat de Girona i codirectora de la revista, rosa.congost@udg.edu

Tornem a trobar una crida als joves investigadors en l'article "L'explotació agrícola d'una propietat a l'horta de Tàrrega", que va presentar en l'homenatge a Jaume Vicens Vives, on va referir-se explícitament als profits que podien aportar anàlisis concretes d'algunes fonts específiques:

De tant en tant és bo que aquestes verificacions concretes confirmin l'aproximació donada pels estudis dels preus. Cal desitjar que els joves investigadors catalans en multipliquin el nombre per a donar-los valor estadístic.

Avui, quaranta anys després de l'obra de Pierre Vilar, recerques de tipologia molt diferent han fet que avui sapiguem molt més sobre el segle XVIII. El Consell de Redacció de la revista *Estudis d'Història Agrària*, format per representants de diferents generacions de joves investigadors que en algun moment van ser sensibles a la crida de Vilar, ha volgut fer-ho explícit amb la consagració d'un número dedicat a aquest tema.

Una versió primerenca dels treballs reunits aquí van ser presentats en el XIX Seminari d'Història Econòmica i Social, que es va celebrar a Girona els dies 30 de novembre i 1 de desembre de 2006, quan es complien els 100 anys del seu naixement i només tres després de la seva mort, en el marc d'una sèrie d'actes dedicats a Pierre Vilar, en motiu de la donació, per part de la família Vilar, del seu fons bibliotecari a la Universitat de Girona. Els diferents autors havien estat convidats a participar-hi en base a la seva experiència investigadora sobre el tema, que en alguns casos datava d'algunes dècades, però la incorporació en tots els casos de recerques molt recents van atorgar al Seminari –i al volum que ara aplega aquelles sessions– un caràcter gratificadorament obert.

Per aquesta raó, no voldríem que el lector se sentís gens condicionat per l'ordre amb què han estat ordenats els articles. Cadascun d'ells pot ser llegit de manera autònoma. Cadascun d'ells pot influir en la lectura de cadascun dels altres. En aquesta presentació, em limitaré a assenyalar algunes de les múltiples connexions que es poden establir entre les diferents aportacions.

El primer article, signat per Llorenç Ferrer, es refereix explícitament a les dades demogràfiques relatives al segle XVIII, que també eren les que van obrir el volum de Pierre Vilar. Llorenç Ferrer ofereix "Una revisió del creixement demogràfic de Catalunya en el segle XVIII a partir dels registres parroquials". De fet, Pierre Vilar va admetre molt aviat que les dades censals globals sobre les que havia basat la seva aproximació al problema demogràfic oferien problemes seriosos. L'article de Llorenç Ferrer aplega les dades recollides en diferents treballs sobre l'evolució demogràfica de 254 parròquies catalanes, que representen prop de la meitat de la població, i reinterpreta el moviment demogràfic dels segles XVIII i XIX. Per a Llorenç Ferrer l'expansió demogràfica va ser espectacular durant la segona meitat del segle XVIII, però certament desigual.

Per als lectors que estan familiaritzats amb una àrea catalana concreta i que hagin començat legítimament la consulta d'aquest volum amb la lectura amb l'article específic sobre Lleida, el Penedès o la regió de Girona, les dades proporcionades per Llorenç Ferrer els faran interrogar-se sobre alguns dels problemes que allà es plantegen. La lectura dels treballs de Vicedo, Moreno i Congost familiaritzaran el lector amb la diversitat comarcal de la Catalunya del segle XVIII,

que Pierre Vilar va voler remarcar explícitament en les conclusions del seu volum dedicat a “les transformacions agràries”. Encara que l'enfocament i la problemàtica tractada sigui molt diferent en cadascun dels tres articles que han adoptat aquesta perspectiva, la seva lectura deixa clar que les regions de Girona, Lleida i el Penedès eren també diverses. No només perquè era diferent la producció agrària dominant a cadascuna d'aquestes àrees geogràfiques, sinó perquè les relacions socials agràries i els drets de propietat vigents i dominants també eren diferents. A la regió de Lleida, a diferència de la Catalunya Vella, els artífex de la colonització agrària del segle XVIII van ser els propis senyors directes i el contracte més habitual era la “licència de cultiu”, que Vicedo interpreta com una degeneració de la parceria. La regió de Girona i el Penedès tenien en comú un paisatge agrari constituït per masos i parcel·les, en què els senyors útils de masos van poder i saber controlar el procés de colonització agrària. Però al Penedès el contracte dominant de parcel·lació de terres va ser el contracte de rabassa morta i a les comarques gironines, en canvi, va predominar el contracte de subestabliment perpetu.

Qui eren els receptors de les llicències de cultiu de Lleida, els rabassers del Penedès i els treballadors de la regió de Girona? Els tres autors remarquen, posant-hi diferent èmfasi, que la possibilitat d'accedir a la terra conferia una sèrie d'avantatges respecte dels “pobres” d'altres zones on les possibilitats d'accedir a nous recursos podien ser mínimes. L'aproximació a aquests grups socials s'ha fet de manera molt diferent. El buidatge d'un nombre important d'inventaris post-mortem permet a Belen Moreno constatar els diferents nivells de riquesa dins el conjunt de la classe pagesa, conglomerat que inclou, en el cas del Penedès, els pagesos propietaris de mas, els masovers, els rabassers amb terra i els rabassers sense terra. En canvi, la pràctica gironina de diferenciar entre els pagesos de mas i els treballadors permet afrontar l'estudi de la categoria social d'aquests darrers d'una altra manera. Les dades censals de la regió de Girona, independentment del seu grau de fiabilitat, demostren l'augment indiscutible del nombre d'efectius que s'identifiquen amb l'etiqueta de “treballadors” al llarg del segle XVIII i, el que és més significatiu, l'anàlisi d'algunes variables —com ara el valor dels dots— revela que en aquesta regió alguns membres d'aquest grup van “enriquir-se” notablement. L'autora reflexiona, a partir d'aquesta evidència empírica, sobre l'actualitat d'algunes reflexions *teòriques* del Pierre Vilar dels anys seixanta.

Els articles signats per Francesc Valls i Jaume Torras amplien la mirada vers el comerç i la indústria del segle XVIII català. No oblidem que Pierre Vilar va escriure un volum sobre “La formació del capital comercial” que ell va concebre com a complementari de “Les transformacions agràries del segle XVIII”. El vell historiador hauria llegit amb complicitat ambdós textos. Francesc Valls, que amb Belén Moreno representa aquí la darrera generació de deixebles de Vilar, s'inspira en el títol d'un article de Vilar, segurament massa oblidat, per a realitzar un exercici exemplar d'història comparada entre Languedoc i Catalunya. És necessari recordar que el jove Pierre Vilar va estar a punt de fer una tesi sobre la viticultura del Languedoc? Jaume Torras es fixa en la indústria de la llana, sens dubte la indústria més important del segle XVIII, per fer notar una vegada més les diferències comarcals dins Catalunya però també per a oferir-nos una reflexió de caràcter més global que sens dubte hauria complagut Vilar. No és casualitat que l'article de Jaume Torras comenci referint-se a Mojà, el cas intermediari típic definit per Vilar. També és interessant constatar que l'article de Francesc Valls acabi amb referències explícites al grup social dels rabassers, enllaçant així amb la problemàtica tractada per

Belen Moreno, i que el de Jaume Torras acabi referint-se a la necessitat d'explorar el conjunt de les economies familiars, una idea que s'havia fet explícita també en alguns dels treballs anteriors.

El darrer article, signat per Garrabou, Cussó i Tello, és l'únic dels treballs que es refereix gairebé de forma exclusiva al segle XIX. Els autors aborden el tema de la persistència dels cereals a la província de Barcelona des d'una perspectiva ecològica, posant èmfasi en els factors que permeten veure-hi el manteniment d'una agricultura orgànica sostenible. La importància de la producció de cereals ens remet a l'article de Vicedo, però també hi trobem com a rerefons les masies i els rabassaires, presents en els articles de Rosa Congost i Belén Moreno. El període estudiat, d'altra banda, ens remet a les projeccions que sobre la demografia, el comerç i la indústria d'aquest segle poden fer-se a partir de les aportacions de Llorenç Ferrer, Francesc Valls i Jaume Torras.

Cal continuar? Limitem-nos a dir que la trobada a Girona va servir per a posar en contacte investigacions molt diverses, en cadascuna de les quals es van reconèixer deutes envers Vilar, i que el debat que va seguir a les diferents sessions va ser molt ric. No pas perquè es resolgués cap dels problemes plantejats, sinó perquè s'hi van fer explícits molts elements que sens dubte haurien complagut Pierre Vilar: els avantatges de la història comparada, la necessitat d'integrar en una anàlisi global totes les activitats econòmiques, la necessitat de tenir en compte les diferències socials, la conveniència d'estar atents i oberts a les diferents hipòtesis de treball plantejades per les evidències empíriques... Abans d'acabar el Seminari alguns joves assistents que estaven realitzant les seves tesis doctorals entorn del segle XVIII català van exposar els seus projectes. Molts d'ells també van reconèixer, en la seva exposició, el mestratge de Pierre Vilar.

Tot plegat constitueix una demostració clara i evident que l'estudi de les transformacions agràries del camp català durant el segle XVIII continua essent un tema viu. L'obra magna de Pierre Vilar hi ha contribuït en gran part. Aquest és el segell de les grans obres històriques: quaranta anys després continuen essent vives. Aquest número de la revista *Estudis d'Història Agrària* n'és una prova. No només perquè constitueix un reconeixement explícit a l'obra de Pierre Vilar. Sinó també, i potser sobretot, perquè és una invitació col·lectiva, formalitzada per historiadors de diferents generacions, a discutir amb Pierre Vilar, amb cadascun dels altres autors, amb els lectors, tots plegats, des de diferents perspectives, sobre "les transformacions agràries del segle XVIII català". Benvinguts, doncs, a la discussió.